

УДК 930 Й 11

БУРАКОВ Ю.В.

<http://orcid.org/0000-0001-7180-4469>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.38.2022.344-350>

ДАЛЕКА ТА БЛИЗЬКА ЯПОНІЯ

Рецензія на книгу: Окабе Йошіхіко. Історія японсько-українських відносин 1915 – 1937 рр. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021, 192 с.

Історія японсько-українських відносин з початку ХХ ст., особливо у культурній сфері, досить невиразно представлена в історіографії. Чи знали українці про тогочасну культуру Японії, а японці про далеку для них Україну? Судячи із представленого наукового дослідження японського вченого, Окабе Йошіхіко, доктора історичних та економічних наук університету Кобе Гакуїн знали й досить непогано.

Рецензована книга нещодавно вийшла в світ у видавництві Національного університету «Львівська політехніка». Саме у львівському виші на кафедрі іноземних мов в 1980 році під керівництвом доцента А. Р. Медведіва виник гурток японської мови, який дав поштовх виникненню нині існуючої у виші спеціалізації – «японська мова». Львівські політехніки чітко вловили світовий тренд японського «економічного дива» – технологічної досконалості відродженої повоєнної промисловості (найкращі в світі автомобілі, радіотехніка, обчислювальна техніка, робототехніка й т. д.). Високоякісний переклад книги Окабе Йошіхіко на українську мову здійснила викладачка кафедри іноземних мов «Львівської політехніки» Надія Гораль.

Вважається, й на це звертає увагу Окабе Йошіхіко, що перше знайомство українців з японцями відбулося у 1914 році, коли острівну країну відвідав письменник, знавець багатьох мов світу, у тому числі й есперанто, незрячий письменник Василь Якович Єрошенко. Він навчався у Токійській школі для незрячих, опанував японську мову й друкувався у місцевих журналах.

Бураков Юрій Васильович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Бураков Ю.В., 2022

В українській громаді мабуть зацікавленість далекосхідною країною викликала відома опера написана у 1904 р. Джакомо Пуччіні «Мадам Баттерфляй», де арію «Чіо-чіо-сан» найкраще виконувала славетна українська співачка Соломія Крушельницька, 150-річчя з дня народження якої відзначає цього року світова спільнота.

Однак саме у 1904 р. Японія стала відомою усім тим українцям, морякам й солдатам, які змушені були узяти участь у війні розв'язаною російським імперіалізмом на Далекому Сході. Напередодні війни царська Росія діяла за тактикою гібридної війни: вона уклала вигідний контракт на вирубку лісів у Кореї, а під виглядом лісорубів туди направили перевдягнених солдатів та офіцерів, які почали будувати укріплені об'єкти, по суті – військову базу. На всі запитання російський уряд відповідав у стилі «їх там нет». (Як це нагадує початковий період сучасної російсько-української війни, зокрема загарбання Криму та Донбасу!).

Зухвала самовпевненість російського царизму призвела до кривавої війни, масової загибелі людей, у тому числі українців на сопках Маньчжурії. Поразка Росії у війні на Далекому Сході підштовхнула до революції 1905 – 1907 років, появи парламенту – Думи, до запровадження певних реформ, однак не зупинила подальшого пошуку нових загарбань російського царизму, що врешті-решт підштовхнуло до вибуху Першої світової війни.

Перший розділ книги Окабе Йошіхіко присвячений початковому етапу японсько-українських відносин, а саме знайомству японців з українською культурою. Для багатьох японців вагомим культурним явищем стало гастрольне турне української театральної трупи Костянтина Леонтіївича Кармелюка-Каменського під час Першої світової війни у 1916 році. За рік до того згадана театральна трупа ставила спільні вистави із знаменитою японською співачкою Мацуї Сумако у російському Владивостоці. Це дало поштовх до запрошення українських акторів у гастрольне турне по містам Японії. Українська театральна трупа виступала у містах Кобе, Токіо, Йокогама та Камакура.

Автор рецензованого видання підкреслює характерну рису для культурного зближення двох народів – спільне захоплення українців і японців хоромим співом, оперою, театральним дійством. Дослідник вказує, що незважаючи на мову виконання деяких п'єс, якої японці не розуміли, майстерна гра акторів та співи викликали схвальні відгуки та були високо оцінені місцевою пресою.

Японців вразили не лише майстерність українських акторів, але й українські народні костюми. У книзі наведено витяг із газети «Кобе Юшин Ніппо»: «Українські жіночі костюми, в яких переважають яскраво-червоні та багряні кольори, розшиті блискучими лелітками. Вінки з великих квітів та стрічки, які спадають до землі, гармонійно завершують сценічний образ українок...» (с.22). У репертуарі трупи Кармелюка-Каменського була опера Семена Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм». У коментарі згаданої газети вказано, що «події у п'єси розвивалися в Малоросії, а сам сюжет про історію романтичного кохання славетних козаків, які проживали в плавнях гирла річки Дунай, а також про нелегку вдачу українських жінок та мінливість козацьких почуттів» (с.20).

Другий розділ книги присвячено проблемі Голодомору в Україні та його трактуванні в Японії. Автор проаналізував усі доступні публікації у тогочасній японській пресі, де згадувався Голодомор, і дійшов висновку, що автори публікацій все ж наголошували саме на українському характері страти голодом населення. У тогочасному виданні книги Йошімура Чюдзю «Японсько-російські відносини: сучасність та плани на майбутнє», виданій у 1934 році, міститься розділ під назвою «Голод в Україні». Цінними з історичної точки зору є свідчення японця Масакане Кікута, який працював на території СРСР у той час. Після повернення на батьківщину він написав «Спогади про голод в Україні», де описав трагічні події геноциду українського народу з боку верховодів кремля на чолі зі Сталіним.

Автор книги згадує про дискусії і суперечки в науковому, а скоріше у промосковському пропагандистському середовищі щодо голоду – стосовно того, чи було це явищем зумовленим природними факторами й поширеним по всій території російської імперії, чи це був злочин проти українського народу. Окабе Йошіхіко чітко визначає: «...ми щиро сподіваємося, що досліджені нами факти 1934 – 1935 рр. і наведені переконливі свідчення японських експертів про Україну як епіцентр голоду, сприятимуть у цій дискусії визнанню Голодомору геноцидом української нації» (с.39).

У додатку до розділу Окабе Йошіхіко висвітлив історію вивчення японської мови в Україні. Ми дізнаємося про перший підручник з японської мови авторства Федора Пуценка, який

побачив світ у 1926 р. Звичайно, той факт, що японське консульство в Одесі сприяло розповсюдженню підручників з японської мови в Україні свідчило про активний розвиток відносин у сфері культури та освіти двох народів. У 20-х роках ХХ ст. викладали японську мову та літературу у Харківському університеті.

У 1926 р. в Харкові створено Всеукраїнську наукову асоціацію сходознавства (далі – ВУНАС) з філіями у Києві й Одесі, в якій японську секцію очолював вищезгаданий Федір Пущенко, а історію Далекого Сходу досліджували Б. Курц та І. Тригубов. ВУНАС організувала курси сходознавства, на яких був і японський відділ. Статті про Японію з'являлися у її виданнях: «Бюлетень ВУНАС» (1926 – 1928) та в журналі «Східній Світ» (1927 – 1931).

Друга частина монографії Окабе Йошіхіко (розділи третій, четвертий та п'ятий) присвячені міжкультурним японсько-українським взаєминам на Далекому Сході, де з другої половини ХІХ ст. активно формувалося українське населення із переселенців, відоме під назвою «Зелений клин», «Далекосхідна Україна», «Зелена Україна» та ін. Також багато українців переселялися у китайську північну Маньчжурію, де вони працювали на станціях російської Китайсько-Східної залізниці та оселялися поблизу неї. На території Маньчжурії з 1932 р. японці утворили маріонеткову державу «Маньчжоу-го» на чолі з імператором Пуї, яка проіснувала до кінця Другої світової війни.

Значна частина українців проживало у китайському Харбіні, який став осередком українського національного руху на Далекому Сході. За даними історичних джерел, які приводить Окабе Йошіхіко українське населення у цьому місті складало близько 15000 осіб (с.53).

Дослідження другої частини рецензованої книги ґрунтуються, в основному, на аналізі історичних матеріалів щотижневої україномовної газети «Маньчжурський Вістник», яка виходила в Харбіні з серпня 1932 р. до серпня 1937 р., до початку (7 липня 1937 р.) широкомасштабного японського вторгнення у Китай. Вторгнення, яке, по суті, стало початком Другої світової війни.

Багаторічним редактором україномовної газети в Харбіні був випускник Харківського університету Іван Світ. Після більшовицького перевороту в Росії та репресій організованих комуністичною верхівкою, він планував переїхати до Америки, тому рушив до Владивостоку, а коли це місто зайняли війська

Червоної армії, емігрував до китайського Харбіну. Після завершення Другої світової війни він таки добрався до США, де випустив книгу «Українсько-японські взаємини 1903 – 1945 рр.». Окабе Йошіхіко спирається на літературний доробок Івана Світа при аналізі бачення та ставлення тогочасних українців до ситуації та подій на теренах Маньчжурії.

З проаналізованих праць Івана Світа та фактів «Маньчжурського Вістника» автор робить цікавий висновок, що серед так званих «білих емігрантів» Харбіну, до яких у той час зараховували й українців, українська громада була найчисельнішою (с.160). Громада активно поширювала українську культуру в місті та регіоні. Той факт, що японська військова місія в Харбіні, незважаючи на строгу цензуру, дозволила видавати україномовний тижневик, свідчить про те, що впродовж періоду існування газети аж до її закриття, японська влада сприяла діяльності української громади в Харбіні. Автор нагадує, що одна із найбільших архітектурних будов Харбіну належала українській громаді (побудована на її кошти у 1907 р.) й носила назву «Український народний дім». Цей будинок зображений на титульній сторінці рецензованої книги.

Окрім широкої тематичної палітри, праця Окабе Йошіхіко містить численні діаграми, таблиці, а головне – рідкісні фотографії, які ілюструють усі зазначені вище аспекти японсько-українських взаємин. Фотодокументи є хорошою джерельною доказовою базою. Відшукати всі ці унікальні світлини потребувало чимало зусиль, але без них книга не мала б такої насиченої інформативності і пізнавальної цінності, не справляла б на читача такого позитивного враження.

Серед таблиць, розміщених у книзі, доволі інформативною, на нашу думку, є таблиця 4 - 1 «Список японців, пов'язаних з Іваном Світом» (с. 79 – 85), у якій зазначені не лише імена та прізвища японців, з якими мав ділові та дружні стосунки І. Світ, а й їхні посади, військові звання і навіть короткі біографічні дані. Не менш інформативною і насиченою цікавим фактичним матеріалом є також таблиця 4 - 2 «Огляд статей з перших сторінок «Маньчжурського Вістника» (с. 86 – 118), що дає доволі чітке уявлення про коло тих проблем, які турбували українську далекосхідну діаспору у ті складні часи.

Окабе Йошіхіко розглянув життя й побут українців у Маньчжурії та їхні відносини з японцями. Особлива увага приділена комерційній діяльності української громади. Оригінальним методичним прийомом дослідника є аналіз комерційних оголошень (а це 200 номерів тижневика), який допоміг глибше зрозуміти ментальність українських підприємців в Харбіні. Найбільше оголошень надавав підприємець С. Д. Тарасенко, який й фінансово підтримав видання. Цікаво, що його сімейні та комерційні зв'язки сягали відомої кондитерської компанії «Cosmopolitanu Confectionary» («Космополітан кондитерська фабрика») у японському місті Кобе.

Життя Окабе Йошіхіко певним чином пов'язане із предметом дослідження. Про це пише японський вчений у післямові до книги. У дитинстві, по дорозі із дитячого садочка пресвітеріанської церкви міста Кобе, він із мамою відвідував кондитерську «Cosmopolitanu Confectionary» де їх обслуговувала старенька пані Ольга Морозова (донька С. Тарасенко). Перший науковий грант видавництва університету Кобе Гакуїн Окабе Йошіхіко виграв написавши історію родини українця С. Тарасенка. У подальшому це переросло у стійке зацікавлення історією життя української громади на Далекому Сході і врешті-решт до видання даної монографії.

Рецензована книга висвітлює маловідомі сторінки історії життя численної української громади в Маньчжурії. Розповідь автора доведена до 1937 року, початку Другої світової війни. Припускаємо, що Окабе Йошіхіко дослідить становище українців і в роки Великої війни.

Доля українців Маньчжурії після завершення світової війни була трагічною. Війна завершилася розгромом японської Квантунської армії, окупацією радянською армією Маньчжурії, що у свою чергу призвело до майже повного зникнення українців, яких огульно оголосили «білоемігратами».

У Маньчжурії радянцями були закриті усі українські товариства. Більшість їхніх активістів були заарештовані та ув'язнені за абсурдними звинуваченнями, деякі з них розстріляні. Ті з українців Маньчжурії, хто встиг вчасно перебраться до інших районів Китаю, на початку 1949 року (ще до перемоги 1 жовтня китайських комуністів) були разом з рештою українців Китаю трьома групами евакуйовані на Філіппіни. Звідти вони згодом виїхали до Канади, Аргентини, Сполучених Штатів Америки (як і згаданий у

книзі Іван Світ) та Австралії. А хто не втік на південь Китаю, тих повели або на розстріл, або заслали в концтабори ГУЛАГУ. Для більшовиків СРСР вони були білоемігрантами, «предателями родини». Незначна кількість емігрантів змогла уникнути переслідувань сталінських чекістів.

Книга Окабе Йошіхіко підштовхує до роздумів про нелегку, драматичну долю української еміграції. Сьогоднішня російсько-українська війна виштовхує за межі Батьківщини сотні тисяч наших співвітчизників. Віримо, що з Перемогою Збройних Сил України над російським агресором вони усі повернуться на Батьківщину, щоб взяти активну участь у її розбудові.

Вважаємо, що книгу Окабе Йошіхіко «Історія японсько-українських відносин 1915 – 1937 рр.» варто рекомендувати для потреб викладання у вищих навчальних закладах України, у тому числі в курсі «культурологія» вищих військових навчальних закладів. Зарубіжна україністика безсумнівно збагатить знаннями нашу молодь.